

The Journal of Academic Social Science Studies

JASSS

International Journal of Social Science

Doi number:<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS3367>

Number: 46 , p. 395-402, Spring IV 2016

Yayın Süreci

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date - Yayınlanma Tarihi / The Published Date

21.02.2016

25.04.2016

SİĞARA, ÇEVRE VE İNSAN HAKLARI

SMOKING, THE ENVIRONMENT AND HUMAN RIGHTS

Emrah AKYÜZ

The University of Leeds

Öz

İnsanoğlunun 21. yüzyılda karşı karşıya kaldığı en önemli sorunlarından bir tanesini hızla artan çevre kirliliği oluşturmaktadır. Ölümcül etkileri olan çevresel sorunların boyutları her geçen gün hızla artmaktadır. Çevre sorunlarından dolayı her yıl milyonlarca insanın hayatını kaybetmesi, tehlikeli boyutlardaki hastalıklara yakalanması ve sahip olduğu temel hak ve hürriyetlerin tehdit altında olması gerçeği olayın ne kadar ciddi boyutlarda olduğunu göstermektedir. Özellikle Sanayi Devrimi sonrası yaşanan hızlı gelişim ve değişim sürecinin bir neticesi olarak toplumların yaşam alışkanlıkları köklü bir şekilde evrimleşip birer tüketim makinesi haline dönüşerek tüm canlıların yaşamlarını sürdürdüğü doğa, fütursuz bir şekilde tahrip edilerek çok ciddi çevre sorunlarının ortaya çıkması süreci başlamıştır. İhtiyaçların ötesinde, insanoğlunun eğlence ya da hobi olarak yaptıkları kimi eylemlerin çok ciddi çevre sorunlarına ve akabinde milyonlarca insanın olumsuz olarak etkilenmesine neden olması gerçeği üzerinde durulması gereken en önemli konulardan bir tanesini oluşturmaktadır. Özellikle milyonlarca insanın kullandığı sigaranın doğrudan çevreye ve diğer canlılara verdiği zararlar, çevre ve insan hakları noktasında ele alınması önem arz etmektedir. Bu çalışmanın temel amacı, kamuoyunda sıkça tartışılan sigara kullanımını farklı bir perspektifinden ele alarak irdelemektir. Klasik yaklaşımlardan farklı olarak sigara kullanımını, insan hakları ve çevre sorunları ilişkisi bağlamında irdelenmeye çalışılacaktır. Son olarak ise sigara kullanımının bir insanlık suçu olup olmadığını sorunsalını ayrıntısıyla araştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sigara, Çevre Sorunları, İnsan Hakları, Temiz Çevre, Hava Kirliliği

Abstract

Environmental pollution is one of the most important issues facing the world's population in the 21st century. As a result of environmental issues, millions of people are dying and contracting serious illnesses, and others are at risk of losing their basic human rights and freedoms. The severity of environmental problems is accepted and dates to the period of human history since the Industrial Revolution. After the Industrial Revolution people's life styles and consumption habits changed significantly. In order to meet our needs and to live a more comfortable life, humankind had started to destroy the nature. Here it is important to emphasise that people are risking the stability of the environment not only to meet their basic needs but also in pursuit of hobbies and habits. Smoking is a unique example, which directly shows how people pollute the environment to satisfy their habits. The key aim of this research is to examine whether or not smoking constitutes a human rights violation in the context of the right to a clean and safe environment.

Keywords: Cigarette, Environmental Issues, Human Rights, Clean Environment, Air Pollution

1. GİRİŞ

Çevre sorunları insanlığın gelişmesine paralel bir şekilde artan ve kökleri çok eskilere dayanan önemli problemlerden bir tanesidir. İnsanoğlu, tarihin ilk dönemlerinden beri çevreyi kendi çıkarları doğrultusunda kullanmış ve bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde doğal yaşamı tahrip etmiştir. O dönemde gerçekleşen icatlar ve buluşlar çeşitli çevre sorunlarını tetiklemiştir. Örneğin, ateşin icat edilmesiyle birlikte başta ormanlık alanlar olmak üzere doğal çevre yangın tehdidi ile yok olmaya başlamıştır. Bu dönemde insanların doğaya verdikleri zararlar tüm dünyayı etkileyecek boyutlarda olmamıştır. Her ne kadar kökleri çok eskilere dayansa da, çevre sorunlarının tehlikeli boyutlara ulaşması, özellikle 18. yüzyılda Sanayi Devrimi sonrası yaşanan hızlı değişim süreci ile başlamıştır. Hızlı sanayileşme süreci beraberinde hızlı ve plansız kentleşme sürecini getirmiş ve kent öbeklerine yığılan toplumlar adeta birer tüketim mekanizmasına haline dönüşmüştür. Artan tüketimi karşılayabilmek amacıyla ise daha fazla üretim yapmak istenilmiş ve bu durum doğal kaynakların fütursuz bir şekilde talan edilmesi sonucunu doğurmuştur. İnsanoğlu, kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla en önemli ihtiyaç maddelerinden bir tanesini oluşturan temiz çevreyi bilinçsiz bir şekilde kullanmaya ve deyim yerindeyse bindiği dalı kesmeye başlamıştır. 19. yüzyılda çevre sorunlarının artması ve tehlikeli boyutlara gelmesinin bir neticesi olarak küresel ölçekte bir çevre bilinci yavaş yavaş oluşmaya başlamıştır. 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise insanlar arasında çevre bilinci hızla artmış, çevre sorunlarına karşın çok sayıda uluslararası örgütün kurulmuş ve çevre sorunlarına dikkat çeken çeşitli antlaşmalar yapılmıştır. Temiz çevrenin bir insanlık hakkı olduğu düşüncesi kabul edilmeye başlamış ve bu ilke çeşitli uluslararası bildirilerin maddeleri arasına girmiştir (Bird, 1987; Lubchenco, 1988; Clapp, 2014).

Temiz çevre, tüm insanlığın ve tüm canlıların en çok ihtiyaç duyduğu temel ihtiyaç maddelerinden bir tanesini oluşturmaktadır. Hava, su ya da toprak kirliliğinin tehlikeli boyutlarda olduğu bir bölgede, canlıların sağlıklı bir şekilde yaşamlarını sürdürmesi mümkün değildir. Tüm bunlara rağmen çevreyi önemsemeyen lüks sayılabilecek çok sayıda ihtiyaçların giderilmesi amacıyla doğanın tahrip edilmesi, insanoğlunun 21. yüzyılda gerçekleştirdiği en önemli felaketlerden bir tanesini oluşturmaktadır. Çevrenin tahrip edilmesi sadece çevre sorunlarına neden olmamakta, aynı zamanda

tüm canlıların başta yaşam hakkı olmak üzere tüm hak ve hürriyetlerini tehdit etmektedir. Bu yönüyle çevreye verilen zararlar salt çevre sorunu değil, aynı zamanda canlıların yaşamlarını, temel hak ve hürriyetlerini tehdit eden tehlikeli bir süreç olarak kabul edilebilir.

İnsanoğlunun sahip olduğu ve vazgeçmediği çoğu alışkanlıkları çevre kirliliğinin en önemli sebebinin oluşturmaktadır. Modayı takip etme uğruna eskimeden en son modeli alma eğilimi, aşırı tüketim alışkanlığı, toplu taşıma ya da bisiklet gibi çevreci araçlar yerine daha konforlu olduğu için bireysel taşıtların kullanılması, insanın dışında ki çevresel öğelere saygı duyulmaması ve lüks tüketim alışkanlıkları, insanoğlunun modern dünya olarak nitelendirilen 21. yüzyıl içerisinde sahip olduğu ve çevreye ciddi zararlar veren yaşam tarzının karakteristik özelliklerini oluşturmaktadır. Bunlar içerisinde sigara içme alışkanlığı ön önemlilerden bir tanesini oluşturmaktadır. İnsanın temel ihtiyaçları dışında yer alan sigaranın bireye verdiği zararlar çokça tartışılan konuların başından gelmektedir. Genel olarak sigara içenin sağlığı üzerine şekillenen bu tartışmaların çevre bilincinden uzak bir şekilde ele alınması, eksik ve yanıltıcı olmaktadır. Sigara içmenin neden olduğu çevre sorunları ve bunların diğer insanlar ve canlılar üzerinde oluşturduğu etkiler üzerinden önemle durulması gereken konulardan bir tanesini oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın iki temel amacı bulunmaktadır. Çalışmanın birinci kısmında, temiz çevre hakkının tarihsel süreç içerisinde bir insan hakkı olarak kabul edilmesi süreci incelenecektir. Çalışmanın ikinci kısmında ise, çevre sorunları ve insan hakları ilişkisi bağlamında sigara içmenin başka insanların başta temiz çevre olmak üzere temel hak ve hürriyetleri tehdit edip etmediği sorunsal teorik bir perspektif ile irdelenecektir.

2. ÇEVRE HAKKININ TARİHSEL GELİŞİMİ

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren uluslararası arenada güçlü bir şekilde çevre bilinci oluşmaya başlamıştır. 1950'li yıllardan itibaren çevre bilincinin gelişmesinin altında yatan en önemli sebep, ölümcül noktalara ulaşan çevre sorunlarının insanlar üzerinde oluşturduğu korku ve tedirginlik olmuştur. İnsanoğlunun kendi eylemleriyle çevreye verdiği zararlar kendisine ölüm ve hastalık şeklinde alarm verici boyutta yansımaya başlaması, çevre sorunlarına karşı adım atılması ihtiyacını doğurmuştur. Özellikle hava kirliliğinin

den dolayı Avrupa'da ve dünyanın çeşitli ülkelerinde çok sayıda insanın hayatını kaybetmesi, uluslararası kamuoyunun gözünü artan çevre kirliliğine ve bunlara yönelik olası çözüm önerilerine yöneltmiştir. İngiltere'nin başkenti olan Londra'da, 1952 yılında "The Great Smog of '52" ya da "Big Smoke" olarak bilinen zincirleme hava kirliliği neticesinde yaklaşık olarak 4 bin insanın hayatını kaybetmesi ve 12 bin insanında hastalanması, çevre sorunlarına karşın insanların bakışını değiştiren önemli bir olay olarak kabul edilmektedir (Black, 2003; Brunekreef ve Holgate, 2002). Avrupa'nın merkezinde, çevre kirliliğinden dolayı insanların hayatını kaybetmesi diğer ülkelerle ortak adımlar atılması ihtiyacını doğurmuştur. Kentleşmenin ve sanayileşmenin birer neticesi olarak hızla artan çevre sorunlarından ve özellikle hava kirliliğinden dolayı insanların yaşamını kaybetmeye başlaması ve çeşitli hastalıklara yakalanması gerçeği sivil toplum örgütlerini, devletleri ve uluslararası örgütleri temiz çevrenin insan haklarıyla olan bağlantısını irdelemeye itmiştir.

Çevre sorunlarının artması ve bunlara karşı tutumların pozitif yönde değişmesine paralel olarak çevre hakkı birer insanlık hakkı olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Çevre hukukunun gelişmesi yönünde atılmış en ciddi ve önemli adım Stockholm Konferansı olarak kabul edilmektedir. 1972 yılında İsveç'in başkenti olan Stockholm'de yapılan ve 100'den fazla ülkenin katılımını gerçekleştirdiği Birleşmiş Milletler İnsan Çevre Konferansı'nın sonuç bildirgesinde, ölümcül sonuçlara neden olan çevre sorunlarının küresel ölçekte tüm insanlık için büyük bir tehdit oluşturduğu kabul edilmiştir. Bu konferansta, temiz çevrenin her insanın en temel hakkı olduğu gerçeği kabul edilmiş ve vatandaşların çevre ve çevreyi koruma ile ilgili kararlara katılma hakkı olduğu belirtilmiştir (Brisman, 2011; Clarke, ve Timberlake, 1982; Sullivan, 1972). Temiz çevrenin bir insanlık hakkı olduğunu kabul etmesi açısından Birleşmiş Milletler İnsan Çevre Konferansı çevre hukukunun gelişimi sürecinde dönüm noktası olmuştur. Aynı zamanda vatandaşların çevreyi koruma ile ilgili kararlara katılma hakkının olduğunun vurgulanması, insanların çevre sorunlarına karşın daha aktif görev almasını teşvik etmesi açısından önem arz etmektedir.

Birleşmiş Milletler İnsan Çevre Konferansı'nın bir diğer önemli yanı ise, toplantının hemen sonrasında Birleşmiş Milletler Çevre Programı'nın (United Nations Environmental Program- UNEP)

kurulmuş olmasıdır. Merkezi Kenya'nın Nairobi kentinde olan Birleşmiş Milletler Çevre Programı'nın temel misyonu; sürdürülebilir kalkınma için ihtiyaç duyulan çevreye duyarlı kalkınma yöntemlerini önermektir. Özellikle gelişmekte olan ülkelere çevre konusunda yardımcı olmak ve çevre etkinliklerini eş güdümlü yapabilmek amacıyla kurulmuştur. 1972 yılında kurulan Birleşmiş Milletler Çevre Programı çok sayıda ülkede ofisi bulunmaktadır (Beckerman, 1992; Olsen ve Elder, 2012; Birnbaum, 2013; Williams, 2013). Ekonomik kalkınma modelleri ile temiz çevre arasında sürdürülebilirlik açısından bağlantı kurması ve çevreci kalkınma modellerini önermesi açısından Birleşmiş Milletler Çevre Programı çevre politikalarının şekillenmesinde uluslararası öneme sahiptir.

Paralel bir şekilde, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren temiz çevre hakkı, insan hakları alanında bağımsız bir hak olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Ayrı bir hak olarak kabul edilen çevre hakkı birçok ulusal ve uluslararası antlaşmalara girmiştir. Üçüncü kuşak insan hakları içerisinde kabul edilen çevre hakkı, dayanışma hakları olarak tanımlanmaktadır. Genel olarak insan hakları üç sınıf içerisinde tasnif edilmektedir. Bunlardan birincisi klasik haklar olarak da nitelendirilen birinci kuşak haklarıdır. 1948 yılında kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 3-21 maddeleri arasında belirtilen belli başlı birinci kuşak hakları şu şekilde sıralanabilir: yaşama ve özgürlük hakkı; seyahat özgürlüğü; evlenme ve ailenin korunması hakkı; mülkiyet hakkı; düşünce, vicdan ve din özgürlüğü; ifade özgürlüğü, toplanma ve örgütlenme hakkı; kölelik yasağı, işkence yasağı; kişi olarak tanınma hakkı ve hukuk önünde eşitlik hakkı (Donnelly, 2013; Tomuschat, 2014; Forsythe, 2012). İnsanlık tarihi boyunca daha insancıl bir yaşam hakkına sahip olunmak için ortaya konan mücadelelerin akabinde şekillenen birinci kuşak insan hakları bir insanın onurlu bir şekilde yaşayabilmesi için ihtiyaç duyduğu asgari haklar olarak kabul edilmektedir. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel haklar olarak da nitelendirilen ikinci kuşak hakları ise özellikle Sanayi Devrimi sonrası ortaya çıkan işçi sınıfının temel hak ve hürriyetlerini savunmak ve geliştirmek amacıyla ortaya çıkmıştır. Belli başlı ikinci kuşak hakları şu şekilde sıralanabilir: grev ve toplu sözleşme hakkı; sağlık, beslenme ve konut hakkı; çalışma, adil gelir ve sendika kurma hakkı; dinlenme hakkı, eğitim ve kültürel yaşama katılma hakkı (O'Rourke, 2014; Freeman, 2011). Zaman

içerisinde toplumların karşı karşıya kaldığı sorunların ve önceliklerin şekil değiştirmesine bağlı olarak yeni insan hakları türleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Özellikle çevre sorunlarının hızlı bir şekilde artış göstermesi ve ölümcül noktalara erişmesinin birer neticesi olarak çevre hakkı tartışmaları insan hakları bildirgelerinin en önemli konusunu oluşturur olmuştur. Nitekim 1950'li yıllardan itibaren çevre sorunlarının tehlikeli boyutlara ulaşmasının birer neticesi olarak Dayanışma hakları olarak bilinen üçüncü kuşak haklar ortaya çıkmaya başlamıştır. En önemli üçüncü kuşak haklar şunlardır: çevre hakkı, barış hakkı, herkesin insanlığın ortak mal varlığından yararlanma hakkı ve halkların kendi kaderini tayin hakkı (Kolednjak ve Santalab, 2013; Ife, 2012). Dayanışma hakları, diğer haklardan yani birinci ve ikinci kuşak haklardan farklı olarak sadece devletlerin koruması ya da müdahalesi ile değil, toplumu oluşturan tüm bireylerin ortak hareket etmesi ile korunabilecek ve uygulanabilecek haklardır. Çevre hakkının insan hakları literatürüne girmesi bu hakkın dünya ölçeğinde kabul edilmesini sürecini hızlandırmış ve kolaylaştırmıştır.

Temiz çevrenin tüm insanların sahip olduğu temel hak ve hürriyetlerden bir tanesi olduğu gerçeğinin uluslararası platformda kabul edilmesi sürecinde atılmış en önemli adımlardan bir başkasını ise, Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı oluşturmaktadır. 1992 yılında Brezilya'nın Rio de Janeiro şehrinde 172 ülkenin katılımıyla gerçekleşen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı, 1972'de Stokholm'de kabul edilmiş olan Birleşmiş Milletler Konferansı İnsan Çevresi Bildirisi'ni tekrarlamakla birlikte dünyadaki en önemli çevre sorunlarından olan iklim değişikliği ve çölleşme konuları da gündeme getirmiştir. Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi imzaya açılmış ve kabul edilerek 1994 yılında yürürlüğe girmiştir (Clemençon, 2012; Andonova ve Hoffmann, 2012). Küresel ısınmaya yönelik hükümetlerarası ilk çevre sözleşme olma özelliğine sahip olan Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, insan eylemleri neticesinde oluşan çevre kirliliklerinin iklim üzerinde neden olduğu tehlikeli etkileri kabul ederek tüm üye ülkelerin atmosferdeki sera gazı oranlarını düşürmeye yönelik yükümlülüklerini ortaya koymuştur. Çok sayıda ülke tarafından kabul edilmesi, çevre sorunlarının insan odaklı olduğu gerçeğinin birer neticesi olarak ülkeleri belli yükümlülüklerle tabi

tutması, küresel ısınma hakkında kapsayıcı maddeleri kabul etmesi gibi nedenlerden dolayı çevre hakkının gelişimi ve çevre sorunlarının önlenmesi noktasında sözleşme önem arz etmektedir.

3. SİGARA, ÇEVRE VE İNSAN HAKLARI İLİŞKİSİ

Temiz çevre, tüm canlıların doğuştan sahip olduğu temel hak ve hürriyetlerden bir tanesini oluşturmaktadır. İnsanoğlu, doğa durumunda yaşarken yani insanlığın ilk dönemlerinde ki süreçte hazır halde bulduğu sayılı şeylerden bir tanesini bozulmamış, temiz ve sağlıklı bir çevre oluşturmaktaydı. İnsanoğlunun sahip olduğu ilk ve en önemli değerlerden bir tanesini oluşturan temiz çevre, yeryüzünde varlığını sürdüren tüm canlıların yaşamlarını sağlıklı bir şekilde devam ettirebilmeleri için gerekli olan ve en önemlisi belli bir grubun ya da canlı türünün tekelinde olmayan yani tüm canlılara ait ortak miraslardan bir tanesidir. Bu ortak mirasın herkes tarafından eşit ve adil bir şekilde kullanılması ve doğal yapısının korunması, diğer canlıların temel hak ve hürriyetlerini korumak ve saygı duymak noktasında zaruri bir durumdur.

Çevre olarak adlandırdığımız olgu, başta insanlar olmak üzere tüm canlıların ortak kullanım alanıdır. Bu ortak mülkiyetin tüm canlıların yaşamlarını tehdit etmeyecek şekilde kullanılması ahlaki ve sosyal bir sorumluluktur. Belli bir insan grubunun eylemleri neticesinde ortak mirasın tahrip edilmesi, doğada yaşayan diğer canlılar küçük ya da büyük ölçekte derinden etkiler. Nitekim hava, su, toprak gibi çevre kirliliğinden dolayı her yıl milyonlarca insanın hayatını kaybetmesi ya da çeşitli hastalıklara yakalanması gerçeği bizlere göstermektedir ki, ortak mirasımız olan çevrenin insanlar tarafından tahrip edilmesi diğer canlıların ölümü ya da temel hak ve hürriyetlerinden mahrum kalması sonucu doğurmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün 2009 yılında yayınladığı bir rapora göre, 2008 yılında dünya üzerinde 13 milyon insanın hayatını kaybetmesinin temel nedenini çevre kaynaklı kirliliklerin neden olduğu etkiler oluşturmuştur (Remoundou and Koundouri, 2009). Yani insanların yaşam alışkanlıkları, lüks tüketim arzusu, doğayı fütursuzca sömürmesi, doğal kaynakları bilinçsiz bir şekilde kullanması gibi nedenlerden dolayı çevreye verdiği zararların neticesi olarak her yıl dünya ölçeğinde 13 milyona yakın insan hayatını kaybetmektedir. Diğer bir deyişle, ortak miras olan temiz çevre tahrip edilerek ortak

mirasın diğer hak sahiplerinin temel hak ve hürriyetleri kullanılamaz hala getirilmiştir. Burada önemle durulması gereken soru şudur: temiz çevreyi tehdit eden yaşam alışkanlıklarımız nelerdir?

21. yüzyılda yaşanan küreselleşme süreciyle birlikte toplumlar belli markaların ve etiketlerin tesiri altına girmişlerdir. Adeta tek tip insan modeli yaratılmış, yazılı ve sosyal medya aracılığıyla insanlar daha fazla tüketmeye teşvik edilmiştir. Bu yazılı ve sosyal medyanın belli ülkeler tarafından kontrol edilmesinin bir neticesi olarak o ülkelerin değerleri tüm dünyaya aşılarmaya başlanmıştır. Facebook ve Twitter gibi sosyal medya araçları bizlerin tüm dünyayı izlerken takındığımız gözlüklerimiz olurken, zaman içerisinde her şeye tek bir perspektiften bakma alışkanlığı ortaya çıkmıştır. Genel olarak sosyal ve görsel medya araçları bizlere neyi gösteriyorsa ya da olayları nasıl lanse ediyorsa biz de o bakış açısıyla olayları ele almaya başlamışızdır (Hanna, Rohm ve Crittenden, 2011). Yazılı, görsel ve sosyal medyanın insanlar üzerinde ki en büyük etkisi sürekli daha fazla tüketmeyi teşvik etmesi ama bunu belli markalar etrafında yaptırmak istemesidir (Kim and Ko, 2012). Bunun akabinde hızlı bir tüketim alışkanlığı ve tüketim toplumu oluşmuştur¹.

Aşırı tüketim beraberinde aşırı üretimi getirir. Aşırı üretim ise doğal kaynakların daha fazla sömürülmesi ve doğal olarak da çevrenin tahrip edilmesi neticesini doğurur. Bu kısır döngü içerisinde devam eden insan yaşamı lüks tüketim alışkanlıklarını karşılamak için ortak mirasımızın fütursuzca kullanılması sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Tüketimlerimizin bir kısmı temel ihtiyaç maddelerini ya da gündelik yaşantımızı sağlıklı bir şekilde devamı için ihtiyaç duyduğumuz şeylerden oluşurken, diğer bir kısmı ise, tamamen lüks tüketim alışkanlığı olan öğelerden meydana gel-

mektedir. İnsanoğlunun ortak mirasın korunması noktasında özellikle aşırı lüks tüketim maddeleri için çevreye zarar verilmesi tüm insanlığın doğuştan sahip olduğu temiz çevre hakkının tehdit edilmesi sonucunu doğururken başta yaşam ve sağlık hakkı gibi temiz çevre içerisinde anlam kazanan diğer tüm hak ve hürriyetleri de gasp etmektedir.

Lüks tüketim alışkanlığının başında sigara içmek gelmektedir. Dünya üzerinde yaklaşık olarak 1 milyar insan düzenli olarak sigara tüketmektedir. Dünya nüfusun yaklaşık olarak 7 milyar civarında olduğu bu dönemlerde her 7 kişiden 1 tanesi sigara içmektedir. 2014 yılında dünya ölçeğinde yaklaşık olarak 58 trilyon tane sigara tüketimi gerçekleşmiştir (Ng, 2014; Schripp, 2013). Kişinin kendi tercihi gibi kabul edilen ve özgürlük noktasında değerlendirilen sigaranın tiryakilere verdiği doğrudan zarar ayrı bir çalışma konusudur. Burada üzerinde önemle durulması gereken nokta, sigara içenlerin sigara içme özgürlüklerinin diğer insanlara yani sigara içmeyen insanların temel hak ve hürriyetlerine ve çevreye verdiği zarardır.

Büyük metropollerin kamusal alanlarında insanların sigara içmeleri çok sıkça görülen bir durumdur. Önünde yasal bir engel olmadığı için parkta oturan, otobüs durağında bekleyen, caddede yürüyen ya da deniz kenarında manzarayı izleyen insanların hemen yanı başında ya da etrafında sigara içen tiryakilerin neden olduğu zararlı dumanların sigara içmeyenlerin temiz havaya ulaşmasını engellemesi yani temiz çevre hakkını gasp etmesi olayları sıkça yaşanmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün raporlarına göre, her yıl yaklaşık olarak 600 bin sigara kullanmayan yani pasif içici olarak nitelendirilen insan hayatını kaybetmektedir. Pasif içiciler, başkalarının içtiği sigaranın zehirli dumanlarını, sahip oldukları temiz çevrenin korunamaması nedeniyle istem dışı olarak solumak zorunda kalmaları neticesinde hayatlarını kaybetmesi, sigara içen kesimin içmeyenler üzerinde ki etkilerini bizlere göstermesi açısından önemli bir bilgidir (Dünya Sağlık Örgütü, 2015). Diğer bir deyişle, sigara içenlerin kendi tercihleri ve özgür kararları olarak nitelendirilen sigara içme eyleminin bir neticesi olarak her yıl yaklaşık olarak 600 bin insan başta temiz çevre hakkı olmak üzere yaşam hakkı, seyahat hakkı, sağlık hakkı, çalışma hakkı gibi tüm hak ve hürriyetlerini kaybetmektedir. Temel bir ihtiyaç maddesi olmayan ve bağımlılık olarak kabul edilen sigaranın zehirli dumanla-

¹ Gündelik yaşantımız içerisinde, otobüste, aile bireyleri arasında, tatil bölgelerinde, okullarda vb. sıkça gördüğümüz bazı durumlar tüketim alışkanlığı noktasında gelinen son noktayı iyi bir şekilde özetlemektedir. Asgari ücretle yaşamını idame eden bir insanın ya da liseye yeni başlamış bir öğrencinin elinde maaşının iki-üç katı değerinde akıllı telefonlar görmek çok sıkça rastlanan bir durum olmuştur. İşin daha ilginç yanı, piyasa çıkmasından kısa bir süre sonra bir üst modelinin piyasaya sürülmesi ve bunun dünyaya lanse edilmesinin akabinde kullanıcılarında paralel bir şekilde kuyruklara girip daha yeni aldığı ama üst modelinin çıkmasından dolayı moda uymadığı telefonundan vazgeçip yeni modelini almak istemesi, tüketim çılgınlığının geldiği son noktayı bizlere göstermektedir. Lüks ve aşırı tüketim alışkanlıkları insanoğlunun yaşam tarzı haline gelmesi herkesçe kabul edilen bir gerçektir.

rının havayı kirletmesinin neticesi olarak binlerce insan pasif içici konumunda kalarak temiz havaya ulaşamadığı için ya hayatını kaybetmekte ya da çeşitli hastalıklara yakalanarak yaşamını sürdürmektedir. Yani diğer insanların tercihlerinin bedelini, hak ve hürriyetlerini kaybederek başka bir kesim ödemektedir. Bu tür bireysel tercihler ve bağımlıklar ile kamusal sağlığın tehdit edilmesi insan hakları açısından suç teşkil etmektedir. Nitekim temiz çevrenin bir insanlık hakkı olduğunu kabul eden çok sayıda uluslararası sözleşme, anlaşma ve bildiri bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi ise, 1972 yılında Birleşmiş Milletler uzmanları, Batı Bloğu ülkeleri ve Romanya'nın katılımıyla düzenlenen konferansı sonrası yayınlanan bildirdir. Bu bildiri Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 152 ülke tarafından imzalanıp kabul edilmiştir. Bildirinin 1. maddesi şu şekildedir:

“İnsanın; hürriyet, eşitlik ve yeterli yaşam koşulları sağlayan onurlu ve refah içinde bir çevrede yaşamak temel hakkıdır. İnsanın bugünkü ve gelecek nesiller için çevreyi korumak ve geliştirmek için ciddi bir sorumluluğu vardır. Bu bakımdan; kayıtsızlık, ırk ayrımı, ayrımcılık, kolonial veya diğer biçimlerde baskı, yabancı hâkimiyetini destekleyen, sürekli kılan politikalar mahkûm edilmiştir ve terk edilmelidir.”

Yukarıdaki maddeden de anlaşılacağı gibi temiz çevre tüm insanoğlunun sahip en temel hak ve hürriyetlerinden bir tanesini oluşturmaktadır. Temiz çevrenin insanoğlunun sahip olduğu temel hak ve hürriyetlerden bir tanesi oluşturduğuna ve tüm hak ve hürriyetlerin ancak temiz bir çevre içerisinde uygulanabileceğine göre, tüm canlıların temiz çevreye ulaşmasını engelleyen sigara içme eylemi insan haklarına karşın işlenmiş bir insanlık suçu olarak kabul edilebilir. Çünkü kamusal alanda içilen bir sigaranın neden olduğu zehirli dumanlar diğer tüm canlıların temiz çevre hakkını gasp etmekte, sağlık ve yaşam gibi temel hak ve hürriyetlerini tehdit etmektedir. Yurttaşların hak ve hürriyetlerine ulaşmasını engelleyen her eylem bir suç niteliğindedir. Sigara hem temiz hava hakkına ulaşılmasını engellemekte hem de doğrudan bireyin sağlık hakkını tehdit etmektedir.

İnsanlığın ortak mirası olarak kabul edilen çevrenin, sigara içmek gibi bağımlıklarımız neticesinde kirletilmesi bizlerin sahip olduğu temel hak ve hürriyetlerin tehdit edilmesi sonucunu doğurmaktadır. İnsan haklarının tüm bağımlıklardan ve lüks tüketim alışkanlıklarından üstün olduğu gerçeğini kabul etmek, 21. yüzyıl modern dünyasının

ruhuna en uygun olanıdır. Tercihlerimizin başka canlıların temel hak ve hürriyetlerini tehdit etmeye başladığı noktada kısıtlanması ya da engellenmesi, demokrasinin ve insan haklarının gereklerinden bir tanesini oluşturmaktadır. Milyarlarca insanın ortak mirası olan, temel hak ve hürriyetlerinden bir tanesini oluşturan ve en önemlisi diğer tüm hak ve hürriyetlerin asgari koşulu olan temiz çevrenin, sigara içmek gibi alışkanlıklar ya da tercihler ile kirletilmesi, sadece insanoğlunun değil, aynı zamanda başta hayvanlar olmak üzere tüm canlıların yaşam hakkının gasp edilmesi sonucunu doğurmaktadır. Kamusal alanlar, ayırım gözetilmeksizin tüm canlılar için ortak mekânlardır ve bu nedenle temiz çevreyi tehdit etmeden sağlıklı bir şekilde bu alanların kullanılması gerekmektedir. Kendimiz dışında ki tüm insanların temel hak ve hürriyetlerine saygı duymak için yapılması gereken en önemli şeylerden bir tanesi; her canlının ortak mirası olan ve bozulması durumunda ölümcül boyutlarda etkileyen temiz çevrenin korunması ve geliştirilmesidir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Sanayi Devrimi'nin akabinde yaşanan hızlı sanayileşme ve kentleşme sürecinin bir neticesi olarak çevre sorunları hızlı bir artış göstermiştir. Daha fazla üretim ve tüketimin gerçekleşmesiyle birlikte doğa bilinçsiz bir şekilde talan edilmiş ve akabinde ölümcül çevre sorunları ortaya çıkmıştır. Çevre sorunları, 1950'li yıllardan itibaren hızla artan dünya nüfusu; teknolojinin, iletişim araçlarının ve taşıma sisteminin gelişiminin neticesi olarak yaşanan kırdan kente kontrolsüz göç süreçleri ve tarımcılık yerine sanayileşmenin ön plana çıkması gibi nedenlerden dolayı tüm insanlığı ve canlıları etkileyecek boyutlara ulaşmıştır. Londra gibi önemli başkentlerde hava kirliliğinden dolayı insanların hayatını kaybetmesi, devletleri çevre sorunlarının önlenmesine yönelik adımlar atmaya mecbur bırakmıştır. Nitekim bu dönemde Birleşmiş Milletler öncülüğünde toplanan dünya devletleri temiz çevrenin bir insanlık hakkı olduğu gerçeğini kabul etmiş ve bu yönde üye ülkelerin politikalar gerçekleştirmesini teşvik edici eylem planları oluşturmuşlardır. Yine bu dönemlerde, çevre hakkı, üçüncü kuşak hak olarak tanımlanan dayanışma hakkı arasında kabul edilerek insan hakları bildirgesine girmeyi başarmıştır.

Tüm insanların ve canlıların ortak değeri ve mirası olan çevrenin uluslararası anlaşmalar ve sözleşmeler ile koruma altına alınmasına rağmen

pratikte yeterli sonucu doğurduğunu söylemek mümkün değildir. Bunun başlıca nedeni ise, insanoğlunun dizginlenemeyen lüks tüketim alışkanlıklarıdır. Bu lüks tüketim alışkanlıklarının başında ise sigara gelmektedir. Dünya’da yaklaşık 1 milyar insanın kullandığı sigara, kullanıcının özgür iradesiyle yaptığı bir eylem olarak kabul edilmektedir. Oysaki sigaranın çevreye ve insanoğluna verdiği zararlar sadece sigara içenlerin değil, aynı zamanda tüm canlıların temel hak ve hürriyetleri etkileyen ortak bir sorundur. Nitekim dünya çapında her yıl yaklaşık olarak 600 bin insanın pasif içici konumunda olması nedeniyle hayatını kaybetmesi, sigara içenlerin diğer insanlar üzerinde ki neden olduğu insan hakları ihlallerinin istatistiksel kanıtıdır. Başta yaşam hakkı olmak üzere insanoğlunun sahip olduğu tüm hak ve hürriyetlerin korunması temiz çevre varlığı ile mümkündür.

Hava kirliliğinden dolayı insanların hayatını kaybettiği bir ülkede İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin kabul ettiği yaşam hakkının ya da diğer hak ve hürriyetlerin anlamı nedir? Temel hak ve hürriyetlerimi uygulayabilmemiz ancak sağlıklı bir çevrede yaşamamız ile mümkündür. Hava kirliliğinden dolayı hayatına kaybeden insanların sahip olduğu temel hak ve hürriyetlerinin suçlusu hava kirliliği değil, aksine havaya kirletenler yani diğer insanlardır. Bu nedenle tüm canlıların ortak mirası olan çevrenin herkes tarafından korunması, diğer canlıların hak ve hürriyetlerinin korunması noktasında asgari şarttır. Bu durumda, bir ihtiyaç olmayan ve bağımlık olarak nitelendirilen sigaranın neden olduğu zehirli dumanlar diğer insanların yani sigara kullanmayanların en temel hak ve hürriyetlerinden biri olan temiz çevre hakkına karşı işlenmiş bir insanlık suçudur. Özellikle kamusal alanlarda yani her canlının nefes aldığı çevrede sigara içerek diğer canlıların temiz hava alma hakkının elinden alınması ve yaşam hakkı gibi temel hak ve hürriyetleri tehdit etmesi nedeniyle insan haklarına karşı işlenmiş bir suç olarak kabul edilmelidir.

Sigara içmek bir özgürlük ya da hürriyet olamaz. Birinin sahip olduğu özgürlük diğerlerinin özgürlük alanını daraltıyor ya da tehdit ediyor ise o eylem suç teşkil eder. Sigara içenin diğer canlıların ortak mirası olan çevreyi kirletmesi, yaşam hakkını tehdit ederek temel hak ve hürriyetlerini gasp etmesi kendi başına insanlık suçudur. Bu nedenle, devletlerin kamusal alanlar içerisinde sigara içimini yasaklaması, diğer hak ve hürriyetle-

rin korunması noktasında atılması gereken ilk adımdır. Devletin öncelikli görevi yurttaşlarının temel hak ve hürriyetlerini güvence altına almak ve korumaktır. Sigaranın başta çevre hakkı olmak üzere tüm hak ve hürriyetlere karşı açık bir tehdit olması nedeniyle devletlerin sigaranın kapalı alanların yanı sıra açık kamusal alanlarda da kullanımını yasaklaması, insan haklarının ve özgürlüklerin korunması açısından zaruri bir ihtiyaçtır.

Türkiye’de kapalı kamusal alanlarda sigara içimini yasaklanması her ne kadar önemli bir adım olsa da yeterli değildir. Kapalı alanların yanı sıra açık kamusal alanlarında sigara yasağına tabi tutulması gerekmektedir. Temiz çevrenin yurttaşlarının güvenliği için korunması ve geliştirilmesi tüm devletlerin ortak görevidir. Nitekim Brezilya’nın başkenti olan Rio de Janeiro’da gerçekleştirilen 1992 yılında Birleşmiş Milletler Çevre Kalkınma Konferansı’nın sonuç bildirgesi devletlere temiz çevreyi tesis edebilmesi için önemli sorumluluklar vermektedir. Türkiye’nin de aralarında bulunduğu 153 ülkenin imzasını attığı bu bildirgenin 11. maddesi şu şekildedir:

“Devletler etkili çevre kanunları çıkarmalıdır. Çevre standartları, idari amaçlar ve öncelikler uygulanacakları çevre ve kalkınma metnini yansıtmalıdır. Bazı ülkelere özellikle gelişen ülkelere uygulanan standartlar uygunsuz ve diğer ülkelere haksız ekonomik ve sosyal maliyettedirler.”

Sigaranın çevreye olan ciddi zararlarından dolayı devletlerin bu yönde adımlar atılması Rio bildirgesi olmak üzere tüm çevre antlaşmalarının bir gereğidir. Bu yönde atılmış en ciddi adım ise Butan Krallığı’nda görülmektedir. Küçük bir Güney Asya ülkesi Butan Krallığı’nın sınırları içerisinde sigara tüketiminin yasak olması ilk ve tek olması açısından önemli bir örnektir. Sigaranın neden olduğu çevresel sorunlar ve bunun insan hak ve hürriyetlerine olan etkileri daha fazla anlaşıldıkça Butan Krallığı gibi ülkelerin de sayısı hızla atacaktır. Türkiye’nin çevre ve insan hakları konusunda öncü bir ülke konumuna gelebilmesi için Butan Krallığı gibi başta sigara olmak üzere çevreye ve diğer canlıların temel hak ve hürriyetlerine zarar veren lüks tüketim alışkanlıklarını kısıtlanması ya da yasaklanması noktasında politikaları devreye sokması önemlidir. Açık kamusal alanlarda sigara içilmesi diğer insanların temel hak ve hürriyetlerine karşı işlenmiş birer insanlık suçu olarak kabul edilmeli ve bu yönde yasal düzenle-

meler yapılması gerekmektedir. Aksi halde hem temiz çevre hakkı hem de insanoğlunun sahip olduğu diğer tüm hak ve hürriyetler sigara dumanlarının tehdidi altında olacaktır.

KAYNAKÇA

- Andonova, L. B., & Hoffmann, M. J. (2012). From Rio to Rio and Beyond Innovation in Global Environmental Governance. *The Journal of Environment & Development*, 21(1), 57-61.
- Beckerman, W. (1992). Economic growth and the environment: Whose growth? Whose environment?. *World development*, 20(4), 481-496.
- Birnbaum, L. S. (2013). State of the science of endocrine disruptors. *Environmental health perspectives*, 121(4), a107.
- Bird, E. A. R. (1987). The social construction of nature: theoretical approaches to the history of environmental problems. *Environmental Review: ER*, 255-264.
- Black, J. (2003). Intussusception and the great smog of London, December 1952. *Archives of disease in childhood*, 88(12), 1040-1042.
- Brunekreef, B., & Holgate, S. T. (2002). Air pollution and health. *The lancet*, 360(9341), 1233-1242.
- Brisman, A. (2011). Stockholm Conference, 1972. In *Encyclopedia of Global Justice* (pp. 1039-1040). Springer Netherlands.
- Cléménçon, R. (2012). From Rio 1992 to Rio 2012 and beyond: Revisiting the role of trade rules and financial transfers for sustainable development. *Journal of Environment & Development*, 21(1), 5-14.
- Clarke, R., & Timberlake, L. (1982). Stockholm Plus Ten: Promises, Promises?: the Decade Since the 1972 UN Environment Conference. Earthscan.
- Donnelly, J. (2013). *Universal human rights in theory and practice*. Cornell University Press.
- Dünya Sağlık Örgütü (2015). Tobacco. <http://www.who.int/en/>
- Forsythe, D. P. (2012). *Human rights in international relations*. Cambridge University Press.
- Freeman, M. (2011). *Human rights: an interdisciplinary approach*. Polity.
- Hanna, R., Rohm, A., & Crittenden, V. L. (2011). We're all connected: The power of the social media ecosystem. *Business horizons*, 54(3), 265-273.
- Ife, J. (2012). *Human rights and social work: Towards rights-based practice*. Cambridge University Press.
- Kim, A. J., & Ko, E. (2012). Do social media marketing activities enhance customer equity? An empirical study of luxury fashion brand. *Journal of Business Research*, 65(10), 1480-1486.
- Kolednjak, M., & Santalab, M. (2013). Third-generation human rights. *Tehnički glasnik*, 7(3), 322-328.
- Lubchenco, J. (1998). Entering the century of the environment: a new social contract for science. *Science*, 279(5350), 491-497.
- Ng, M., Freeman, M. K., Fleming, T. D., Robinson, M., Dwyer-Lindgren, L., Thomson, B., ... & Gakidou, E. (2014). Smoking prevalence and cigarette consumption in 187 countries, 1980-2012. *Jama*, 311(2), 183-192.
- Olsen, S. H., & Elder, M. (2012). *Upgrading the United Nations Environment Programme: A phased approach*. Institute for Global Environmental Strategies.
- O'Rourke, J. (2014). *Education for Syrian Refugees: The Failure of Second-Generation Human Rights During Extraordinary Crisis*. *Alb. L. Rev.*, 78, 711.
- Remoundou, Kyriaki and Koundouri, Phoebe (2009). *Environmental Effects on Public Health: An Economic Perspective*. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 6(8): 2160-2178.
- Sullivan, E. T. (1972). Stockholm Conference: A Step toward Global Environmental Cooperation and Involvement, *The Ind. L. Rev.*, 6, 267.
- Tomuschat, C. (2014). *Human rights: between idealism and realism* (Vol. 13). Oxford University Press.
- Williams, J. (Ed.). (2013). *Carbon Dioxide, Climate and Society: Proceedings of a IIASA Workshop cosponsored by WMO, UNEP, and SCOPE, February 21-24, 1978*. Elsevier.